

**Leo Trotskij:
Arbetarkontroll över produktionen
(20 augusti 1931)**

Som svar på din fråga ska jag, som ett första utkast till ett meningsutbyte, försöka kasta ner några få allmänna överbåganden angående parollen om *arbetarkontroll över produktionen*.

Den första fråga som uppstår i förbindelse med detta är: Kan vi tänka oss arbetarnas kontroll över produktionen som en stabil regim, givetvis inte evig men ganska långvarig? För att kunna besvara denna fråga måste vi klarare avgöra regimens klasskaraktär. Kontrollen ligger i arbetarnas händer. Det innebär att ägande- och förfoganderätten är kvar i kapitalisternas händer. Alltså har regimen en motsägelsefull karaktär, och utgör en sorts ekonomiskt mellanspel.

Arbetarna behöver inte kontrollen av platoniska skäl, utan för att utöva ett praktiskt inflytande över produktionen och arbetsköparnas affärer. Men detta går inte att uppnå utan att *kontrollen* i en eller annan form, inom de ena eller andra begränsningarna, omvandlas till en direkt *förvaltning*. I utvecklad form innebär följaktligen arbetarkontroll en sorts *ekonomisk dubbelmakt* i fabriken, banken, handelsföretaget och så vidare.

Om arbetarnas deltagande i produktionens förvaltning ska bli varaktigt, stabilt, ”normalt” måste det grundas på klassamarbete, och inte på klasskamp. Ett sådant klassamarbete kan bara förverkligas via fackföreningarnas övre skikt och de kapitalistiska samfunden. Det har funnits gott om sådana experiment: i Tyskland (”ekonomisk demokrati”), i Storbritannien (”Mondism”), etc.¹ Men i samtliga dessa fall var det inte frågan om arbetarnas kontroll över kapitalet, utan om arbetarbyråkratiens underkastelse under kapitalet. Som erfarenheterna visar kan en sådan underkastelse vara länge, beroende på proletariats tålmod.

Ju närmare produktionen, fabriken, verkstaden vi kommer, ju mindre möjlig är en sådan regim, för där handlar det om arbetarnas omedelbara, livsavgörande intressen, och hela processen utvecklas inför deras ögon. Arbetarkontroll genom fabriksråd är bara tänkbar på grundval av hård klasskamp, inte samarbete. Men det innebär i själva verket dubbelmakt på företagen, i bolagen, i industrins alla branscher, inom hela ekonomin.

Vilken statlig regim motsvarar arbetarnas kontroll över produktionen? Uppenbarligen befinner sig makten ännu inte i arbetarnas händer, annars skulle vi inte ha arbetarkontroll över produktionen utan arbetarstatens kontroll över produktionen som en inledning till en regim av statlig produktion på grundval av nationaliseringar. Det vi talar om är arbetarkontroll under en kapitalistisk regim, under borgarklassens makt. Men en borgarklass som känner att den sitter säkert i sadeln kommer aldrig att tolerera dubbelmakt i sina företag. Följaktligen kan arbetarkontrollen bara genomföras under förhållanden av plötsliga förändringar i styrkeförhållandena till nackdel för borgarklassen och dess stat. Kontrollen kan bara påtvingas borgarklassen med tvång, av ett proletariat på väg mot att ta makten och äganderätten till produktionsmedlen från dem. Således är arbetarkontrollen genom själva sitt väsen en provisorisk, övergående regim, och den kan bara motsvara en period då den borgerliga staten darrar, proletariats är på offensiven, och borgarklassen faller tillbaka, det vill säga den proletära revolutionens period i ordets fulla mening.

Om borgaren inte längre är herre, alltså inte *helt och hållet* herre, i sin fabrik, så följer av det att han inte heller längre är helt och hållet herre i sin stat. Det betyder att regimen med dubbelmakt i

1 **Mondism** kallades så efter sir Alfred Mond, en ledande brittisk industriman som arrangerade samtal med fackföreningarna i frågan om arbetarnas deltagande i företagsskötseln. Dessa samtal kulminerade i förhandlingar med fackföreningskongressen 1929, med Mond som företrädare för de brittiska bossarna. Men samtalen ledde ingen vart.

fabrikerna motsvarar dubbelmaksregimen i staten.

Men detta samband ska inte förstås på ett mekaniskt sätt, det vill säga inte som att dubbelmakten i fabrikerna och i staten uppstår på en och samma dag. Den utvecklade dubbelmaksregimen, som är ett högst troligt stadium i den proletära revolutionen i alla länder, kan utvecklas på olika sätt i olika länder, utifrån olika element. Under vissa omständigheter (en djup och envis ekonomisk kris, en stark arbetarorganisation på företagen, ett relativt svagt revolutionärt parti, en relativt stark stat med en kraftfull fascism i reserv, etc) kan således arbetarkontrollen över produktionen uppstå avsevärt tidigare än den politiska dubbelmakten i landet.

De förhållanden som skisserats ovan kännetecknar nu Tyskland, och under sådana förhållanden kan *dubbelmakten* i landet utvecklas just med arbetarkontrollen som sin främsta källa. Man måste dröja vid detta faktum, om bara för att förkasta den sovjetfetischism som epigonerna i Komintern har börjat sprida.

Enligt den officiella syn som nu är förhärskande kan den proletära revolutionen bara komma till stånd med hjälp av sovjeterna, Och dessa måste i sin tur skapas specifikt i syfte att genomföra det väpnade upproret. Denna kliché är inte lämplig till någonting. Sovjeterna är bara en organisationsform. Frågan avgörs av politikens klassinnehåll och ingalunda av dess form. I Tyskland fanns Ebert-Scheidemanns sovjet.² I Ryssland angrep de försonliga sovjeterna arbetarna och soldaterna i juli 1917. Efter det trodde Lenin under en period att vi skulle bli tvungna att genomföra det väpnade upproret med stöd från fabrikskommittéerna istället för sovjeterna. Händelseutvecklingen vederlade denna tankegång, ty under de sex till åtta veckorna innan upproret lyckades vi vinna över de viktigaste sovjeterna. Men detta exempel visar hur lite vi var benägna att betrakta sovjeterna som ett universalmedel. På hösten 1923 försvarade jag gentemot Stalin och andra behovet att övergå till en revolutionär offensiv, samtidigt som jag kämpade mot att i Tyskland skapa sovjet på order, sida vid sida med fabriksråden, som redan faktiskt började fylla rollen som sovjet.

Det finns mycket som talar för tanken att fabriksråden även under det nuvarande revolutionära uppsvinget i ett visst skede av sin utveckling kommer att kunna spela rollen som sovjet och ersätta dem. På vad grundar jag denna förmodan? På analysen av de förhållanden under vilka sovjeterna uppstod i Ryssland i februari-mars 1917 och i Tyskland och Österrike i november 1918. På alla tre ställena var det främst mensjeviker och socialdemokrater som organiserade sovjeterna. De tvingades till det av de omständigheter som rådde för den ”demokratiska” revolutionen under kriget. I Ryssland lyckades bolsjevikerna erövra sovjeterna från de försonliga politikerna. I Tyskland skedde inte det, och det var därför sovjeterna försvann.

Idag, 1931, klingar ordet ”sovjet” helt annorlunda från hur det lät 1917-18. Idag är det lika med bolsjevikernas diktatur, och därmed en buse i socialdemokratins ögon. De tyska socialdemokraterna kommer inte bara att undvika att ännu en gång ta initiativet till att skapa sovjet, och inte frivilligt delta i detta initiativ – de kommer in i det sista att kämpa mot det. När kommunisterna sätter igång att skapa sovjet, kommer det i den borgerliga statens, och speciellt dess fascistiska vaktens, ögon att vara detsamma som att proletariatet startar ett inbördeskrig. Det kan följaktligen framprovocera en avgörande sammandrabbning innan kommunistpartiet själv anser det fördelaktigt.

Alla dessa överväganden gör att vi starkt betvivlar, att det i Tyskland går att skapa sovjet som

2 **Friedrich Ebert** (1871-1925) och **Philipp Scheidemann** (1865-1939) ledde socialdemokratins högerflygel. Scheidemann gick med i prins Max av Badens ministär i oktober 1918. Ebert ersatte prinsen som kansler. Tillsammans ledde Ebert och Scheidemann krossandet av revolutionen i november 1918, och slaktade Luxemburg, Liebknecht och de tyska proletära revolutionärerna. Ebert valdes till republikens president i februari 1919 och satt kvar på denna post fram till sin död. Scheidemann ledde socialdemokratin i riksdagen fram till 1933, då han emigrerade.

verkligen skulle omfatta arbetarmajoriteten *innan* upproret och maktövertagandet. Enligt min uppfattning är det i Tyskland mer sannolikt att sovjeterna kommer att uppstå på morgonen efter segern, då som direkta maktorgan.

Frågan om *fabriksråden* är en helt annan. De existerar redan idag. Både kommunister och socialdemokrater hjälper till att bygga dem. I viss mening förverkligar fabriksråden arbetarklassens enhetsfront. Vartefter den revolutionära vågen växer kommer de att bredda och fördjupa denna speciala funktion. Deras roll kommer att öka, liksom deras ingrepp i fabrikenas, städernas, industribranschernas, regionernas och till sist hela statens liv. Lokala, regionala och nationella kongresser för fabriksråden kan tjäna som grund för organ som i själva verket kommer att fylla sovjeternas roll, det vill säga som dubbelmaktorgan. Det kommer att vara mycket lättare att dra in de socialdemokratiska arbetarna i denna regim än att uppmana arbetarna att direkt bygga sovjet på en viss dag och timma.

Fabriksrådets centrala organ i en stad kan helt och hållet fylla stadssovjetens roll. Det märkte vi i Tyskland 1923. Genom att utvidga sina funktioner, ställa sig allt djärvare uppgifter, och skapa sina egna förbundsorgan, kan fabriksråden växa över i sovjet, efter att ha förenat de socialdemokratiska och kommunistiska arbetarna nära varandra. Och de kan fungera som organisatorisk grund för upproret. Efter proletariats seger måste givetvis dessa fabriksråd/sovjet dela upp sig i fabriksråd i ordets egentliga mening och sovjet som organ för proletariats diktatur.

Vi menar ingalunda att det på förhand är helt uteslutet att sovjeterna skapas innan det proletära upproret i Tyskland. Det går inte att förutsäga alla tänkbara utvecklingsvarianter. Om den borgerliga statens sammanbrott skulle äga rum långt innan den proletära revolutionen; om fascismen skulle krossas i småbitar eller brinna upp innan proletariats uppror, då skulle det kunna uppstå förhållanden för att bygga sovjet som organ för kampen om makten. I så fall måste naturligtvis kommunisterna inse situationen i tid och resa parollen om sovjet. Det vore den mest gynnsamma situation man kan tänka sig för det proletära upproret. Om den uppstår måste den utnyttjas fullt ut. Men det går inte att räkna med det på förhand. Så länge kommunisterna måste ta hänsyn till en fortfarande tillräckligt stark borgerlig stat, med fascismens reservarmé i bakfickan, verkar vägen via fabriksråden och inte via sovjeterna vara den absolut mest sannolika.

Epigonerna har rent mekaniskt anammat uppfattningen att arbetarnas kontroll över produktionen, precis som sovjeterna bara kan förverkligas under revolutionära förhållanden. Om stalinisterna skulle försöka inordna sina förutfattade meningar i ett klart system, så skulle de troligen argumentera så här: arbetarkontroll är en sorts ekonomisk dubbelmakt, och är otänkbar utan en politisk dubbelmakt i landet. Och den är i sin tur otänkbar utan att sovjeterna står mot den borgerliga makten: alltså – skulle stalinisternas slutsats bli – går det bara att föra fram parollen om arbetarkontroll över produktionen *samtidigt* som parollen om sovjet.

Utifrån det som sagts ovan är det uppenbart hur felaktig, schematisk och livlös en sådan konstruktion är. I praktiken förvandlas den till ett ultimatum som partiet ställer till arbetarna: jag, partiet, kommer bara att låta er kämpa för arbetarkontroll om ni samtidigt går med på att bygga sovjet. Men det är just detta det handlar om – att dessa två processer inte måste löpa parallellt och samtidigt. Under inverkan från krisen, arbetslösheten och kapitalisternas rovgiriga handlingar kan arbetarnas majoritet visa sig beredd att kämpa för ett avskaffande av affärshemligheten och för kontroll över banker, handel och produktion innan den har insett behovet av ett revolutionärt maktövertagande.

Efter att slagit in på vägen med kontroll över produktionen kommer proletariats oundvikligen att pressa på framåt i riktning mot att gripa makten och ta över produktionsmedlen. Frågor om krediter,

krigsmateriel, marknader kommer omedelbart att utsträcka kontrollen utanför de enskilda fabriker-
nas gränser. I ett så högindustrialiserat land som Tyskland borde frågor om export och import
omedelbart lyfta arbetarkontrollen till uppgifter på nationell nivå och ställa arbetarkontrollens
centrala organ mot den borgerliga statens officiella organ. De i grunden oförenliga motsättningar
som finns inneboende i arbetarkontrollens regim kommer oundvikligen att skärpas allteftersom dess
sfär och uppgifter utvidgas, och kommer snart att bli outhärdliga. Dessa motsättningar kan lösas
antingen genom att proletariatet griper makten (Ryssland) eller genom en fascistisk kontrarevolution
som upprättar kapitalets nakna diktatur (Italien). Just i Tyskland, med dess starka socialdemokrati,
kommer kampen för arbetarnas kontroll över produktionen med all sannolikhet att bli det första ste-
get mot arbetarnas revolutionära enhetsfront, ett steg som föregår deras öppna kamp om makten.

Men kan parollen om arbetarkontroll resas redan nu? Är den revolutionära situationen tillräckligt
mogen för det? Frågan är svår att besvara från sidan. Det finns ingen termometer som tillåter att
man, omedelbart och korrekt, kan läsa av den revolutionära situationens temperatur. Det måste av-
göras i handling, i kamp, med hjälp av de mest varierande mätinstrument. Ett av dessa instrument,
under de givna omständigheterna kanske det allra viktigaste, är just parollen om arbetarkontroll över
produktionen.

Betydelsen hos denna paroll ligger först och främst i det faktum, att det med den som grundval går
att förbereda en enhetsfront med socialdemokratiska, partilösa, kristna³ och andra arbetare. De
socialdemokratiska arbetarnas inställning är avgörande. Den revolutionära enhetsfronten mellan
kommunister och socialdemokrater är det grundläggande politiska villkor som saknas i Tyskland för
att det ska uppstå en direkt revolutionär situation. Existensen av en stark fascism är förvisso ett svårt
hinder på vägen mot seger. Men fascismen har kvar sin dragningskraft bara därför att proletariatet är
splittrat och svagt, och därför inte kan leda det tyska folket på vägen mot en segerrik revolution. I
sig själv innebär arbetarklassens revolutionära enhetsfront ett dödligt politiskt slag mot fascismen.

Av denna orsak är, i förbigående sagt, det tyska kommunistpartiets lednings politik i fråga om
folkomröstningen⁴ särskilt kriminell. Den mest fanatiska fiende kunde inte ha tänkt ut ett bättre sätt
att uppvigla de socialdemokratiska arbetarna mot kommunistpartiet och bromsa utvecklingen av den
revolutionära enhetsfronten.

Nu måste detta misstag rättas till. I detta avseende kan parollen om arbetarkontroll bli ytterst
användbar. Men man måste närma sig den på rätt sätt. Om den förs fram utan nödvändiga förbe-
redelser, som en byråkratisk order, kan parollen om arbetarkontroll visa sig bli inte bara ett löst
skott, utan än mer kompromettera partiet i arbetarmassornas ögon, genom att undergräva dess
förtroende även bland arbetare som röstar för det idag. Innan man officiellt reser denna paroll måste
situationen tolkas väl och marken förberedas.

Vi måste börja nedifrån, från fabriker och verkstäderna. Frågan om arbetarkontroll måste stämmas
av och anpassas till vissa typiska industrier, banker och handelsföretag. Som utgångspunkt måste vi
ta särskilt uppenbara fall av spekulation, dolda lockouter, svekfulla nedskrivningar av profitemna i
syfte att minska lönerna eller lögnaktiga överdrifter av produktionskostnaderna med samma syfte,
och så vidare. I företag som har drabbats av sådana intriger måste de kommunistiska arbetarna bli de
som uttrycker arbetarmassornas, och framförallt de socialdemokratiska arbetarnas, känslor: i vilken
mån de är beredda att svara på krav om att avskaffa affärshemligheten och upprätta arbetarkontroll
över produktionen. Genom att använda dessa särskilt klara fall måste vi börja med att ställa frågan
rent ut och propagera ihärdigt, och på detta sätt mäta hur stark den socialdemokratiska kon-
servatismens motståndskraft är. Det skulle vara ett av de bästa sätten att bedöma huruvida den revo-

3 **Kristna arbetare** betyder här de arbetare som tillhörde det katolska centerpartiet.

4 Den **folkomröstning** som åsyftas diskuteras i kapitel 5.

lutionära situationen har mognat.

De inledande sonderingarna av terrängen är på samma gång en teoretisk och propagandistisk genomgång av frågan för partiet, en seriös och objektiv skolning av de avancerade arbetarna, i första hand medlemmarna i fabriksråden, framstående fackliga medlemmar, etc. Bara utvecklingen av detta förberedande arbete, det vill säga hur framgångsrikt det är, kan visa när partiet kan övergå från propaganda till utvecklad agitation och direkt praktiska aktioner under parollen om arbetarkontroll.

Vänsteroppositionens politik i denna fråga härrör klart nog ur det vi skrivit, åtminstone dess viktigaste drag. Det handlar under den första perioden om *propaganda* för det principiellt rätta sättet att ställa frågan och samtidigt att *studera* de konkreta förhållandena för kampen för arbetarkontroll. I en liten skala som motsvarar dess styrka måste oppositionen inleda det förberedande arbete som ovan beskrevs som partiets nästa uppgift. På grundval av denna uppgift måste oppositionen försöka komma i kontakt med kommunister som arbetar i fabriksråden och fackföreningarna, förklara för dem hur vi ser på situationen i sin helhet och lära från dem hur vår korrekta syn på revolutionens utveckling ska anpassas till de konkreta förhållandena i fabriker och verkstäder.

Efterskrift

PS. Jag ville sluta med detta, men det slår mig stalinisterna att skulle kunna göra följande invändning: ni kan tänka er att "avfärda" parollen om sovjeterna i Tyskland, men ni kritiserade oss hårt och stämplade oss eftersom vi en gång vägrade resa parollen om sovjeterna i Kina. I själva verket är en sådan "invändning" bara rena spetsfundigheter, och den grundas på samma organisatoriska fetischism, det vill säga på att klassinnehållet likställs med den organisatoriska formen. Om stalinisterna vid den tidpunkten hade förkunnat att det i Kina fanns skäl som hindrade att sovjetformen kunde tillämpas, och om de hade rekommenderat någon annan organisatorisk form för massornas revolutionära enhetsfront, en som var mer anpassad till kinesiska förhållanden, så skulle vi givetvis ha givit ett sådant förslag den största uppmärksamhet. Men de rekommenderade att sovjeterna skulle ersättas av Guomindang, det vill säga att arbetarna skulle förslavas av kapitalisterna. Diskussionen gällde organisationens klassinnehåll och inte alls dess organisatoriska "teknologi". Men till detta måste vi lägga att det just i Kina inte fanns några subjektiva hinder för att bygga sovjeterna, om vi väger in massornas medvetenhet, och inte medvetenheten hos Stalins allierade vid denna tidpunkt, Chiang Kaishek och Wang Jingwei. De kinesiska arbetarna har inga socialdemokratiska, konservativa traditioner. Entusiasmen för Sovjetunionen var i sanning total. Till och med dagens bonderörelse i Kina strävar efter att anta sovjetformer. Massornas strävan efter sovjeterna var ännu mer utbredd under åren 1925-27.

(Översättning från engelska: Göran Källqvist.)